

Лях Т.О.,
кандидат філологічних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УРБАНІСТИЧНИЙ ПЕЙЗАЖ В ОНТОЛОГІЧНІЙ ПОЕТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ НОВЕЛІСТИКИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Українська новела кінця ХХ – початку ХХІ століть формувалася і функціонувала в різні культурно-соціальні епохи, відтак, письменники намагалися осмислити людське буття поетичною мовою у перехідну добу. Така тенденція спонукає до вивчення онтологічної поетики української новели кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Онтологічна поетика – «принцип герменевтики, спрямований на виявлення у художньому тексті, в його сюжетних зв'язках, деталях, мотивах та вчинках персонажів “іншої реальності”, на розкриття втілених у метафорико-символічній, сюжетно-образній структурі твору зв'язків особистісного буття автора з буттям всесвіту» [4, 54]. Першочерговими для онтологічної поетики є фундаментальні категорії простору і часу, які водночас є базовими для філософської онтології, адже вони визначають основні форми буття людини. У художньому творі час і простір також є векторами свідомості суб'єкта.

Метою пропонованого дослідження є вивчення урбаністичного пейзажу української новели кінця ХХ – початку ХХІ століть у контексті онтологічної поетики. Урбаністичний пейзажнасамперед відображає в новелістиці окресленого періоду буття людини, адже простір визначає «присутність людини у світі» (М. Гайдеггер).

У новелі В. Назаренка «Механічне яйце» візія міста сповнена онтологічним сенсом: місто відображає ізоляцію людини від дійсності, трагізмії світовідчування. Відтак в уяві ліричного суб'єкта воно постає велетенським механічним яйцем: *«уявіть, що межі міста округлі, як межі курячого яйця. <...> я стояв посеред луку зовсім близьенько біля цього яйця. Там,*

усередині, все гуло й клекотіло, як вулканічна магла, там сидів механічний зародок. Дорога з луку стрімко звивалася вгору і крізь шкаралупу входила всередину яйця»[5, 65].

Цей візуальний образ цікаво поєднує архетипову символіку яйця, з якого, за народними уявленнями, «вийшов рід людський, а іноді з нього народжується герой-деміург (напівбог)» [1, 613], і постмодерністську концепцію механізованого світу. В. Назаренко творить світ у яйці, де людина втрачає духовні сенси свого буття, натомість існує в певних заданих схемах: *«В цій точці я б заклав храм, не дотичний до жодних світових релігій. Винайшов би молитви, не схожі на молитви Заходу і Сходу. Настінний розпис складався б із макро- і мікрочастин, з малесеньких механізмів і велетенських людей, з велетенських комах і дрібних людей-грішників... Музика, яка б лунала тут, – була б синтезом музики... Я поставив би отут храм. Але він стояв би порожній. Такого віросповідання не існує»* [5, 66].

Візія міста має онтологічне наповнення в новелах В. Габора. У новелі «Вакуум» автор малює міський пейзаж, кам'яниці, вулиці Львова крізь призму сприйняття персонажа, котрий має таке ж ім'я – Рудий Лев. У цьому персонажеві, з його дивацтвом, відчитується натяк на образ юродивого, а отже його судження претендують на істинність. Рудому Леву відкрилася одна із таїн людського буття – *«філософія вакууму»*, тобто, філософія самотності людини, що артикулюється у нескінченних тирадах персонажа. Його мовлення автор моделює відповідно до постмодерністського світовідчуження, у якому сплітаються абсурдність людського існування з іронічним до неї ставленням. Так, кумедні історії дивакуватого Лева, у яких він пародіює своїх сусідів, викликають сміх, проте вони передають онтологічний сенс самотності, його та інших містян. Рудий Лев, мов актор на сцені, розказує і показує цілий калейдоскоп людських облич, які потерпають від вакууму. Це й пані Кравчукова, котра прагне слави відомої письменниці, але насправді пише *«черезвакуум»*, *«це для неї маленька ілюзійна фортеця, де знаходить тепло»* [2, 70-71], і Геньо, котрий втікає на природу *«через те, що його мучить вакуум міста»*, або ж пані Фіфа, що постійно заповнює свій вакуум новими шатами, чи пан Лесь, котрий *«проганяє*

вакуум роботою, а пані Лесева – турботами про чоловіка» [2, 73].

Дивакуватість і комічність Лева, його постійне говоріння є своєрідним опором самотності, а також намаганням віднайти спосіб виходу із власного вакууму. Таку відчуженість персонажа посилює міський пейзаж, який автор малює крізь призму настрою персонажа: *«Вулиці стискали у тісні лещата глухі, німі, чорні, сірі, жовті, бурі стіни кам'яниць, і Рудий Лев бився між ними, шукаючи виходу на простір. Та навкруги були тільки стіни: високі, грізні, холодні, байдужі» [2, 74].*

Отже, місто в новелі також сприймається як вакуум, який огортає людей, що в ньому проживають, а також відображає внутрішній стан Рудого Лева. Адже вакуум у сприйнятті персонажа виражено через локальні форми (місто з його кам'яницями стискає) та екзистенційно-емоційні (відчуття самотності і жалю). Відтак, семантика простору міста в новелі набуває онтологічного виміру, місто віддзеркалює буття людини, її приреченість у жорстокому для неї світі, з якого вона щоразу прагне знайти вихід: *«...Лев плентався додому, і чим ближче підходив до своєї кам'яниці, тим впевненішою ставала його думка, що завтра він неодмінно вирветься з вакууму міста, але треба йому вибрати іншу вулицю, іншу дорогу» [2, 75].*

У новелі образ міста з його кам'яницями і вулицями відображає онтологічну візію безконечних страждань людини: *«А ось і вершина гори, на яку вивела вулиця. Рудий Лев спинився, і лице його скривилося від болю. Між стінами будинків вулиця стрімко бігла вниз, але їй не було видно ні кінця, ні краю, а сонце стояло уже високо в небі» [2, 75].* Таке світовідчуття персонажа В. Габора суголосне екзистенційному філософуванню ХХ століття з його усвідомленням трагізму людського існування, приреченості людини на самотність (наприклад, метафоричний образ Сізіфа у філософуванні А. Камю).

Місто, у якому паралельно співіснують різні часові пласти, малює М. Зарічний у новелі «Квантове перейменування». З одного боку, першоособованація надає творові ліричного ореолу, проте форма спогадів, насичення тканини тексту науковими термінами, фактами, навіть реальними постатями науковців, а також детальний атмосферний опис міста Львова,

роблять мандрівку в часі ліричного суб'єкта подібною не на галюцинацію, що притаманно сюрреалістичній поетиці, а на реальну подію, якій надано наукове науковепояснення: відкриття британських фізиків про те, що *«перейменовуючи систему, можна змінювати її стан»*; і що *«ефект ренеймінгу теоретично може проявитися і в макросвіті...»* [3, 52]. На цьому тлі пригода ліричного суб'єкта, котрий дорогою додому випадково випив кави із одним із найвидатніших математиків ХХ століття Стефаном Банахом, створює в новелі ефект багатовимірності світу, і звичне для персонажа місто виглядає *«як вінтажна знімка»*, що є цілком реальним із точки зору квантової фізики.

Отже, урбаністичний пейзаж в українській новелі кінця ХХ – початку ХХІ століть є маркером буття людини у світі, зокрема, відображає внутрішню, психологічну ізоляцію індивіда, з якої він прагне знайти вихід (новели «Механічне яйце» В. Назаренка, «Вакуум» В. Габора); відкриває новий паралельний світ (новела «Квантове перейменування» М. Зарічного). Це дає підстави розглядати урбаністичний пейзаж як елемент онтологічної поетики новели, проєкцією свідомості персонажа, що стає ключем не лише до сприйняття художнього твору, а й філософського дискурсу української новелістики означеного періоду.

Література

1. Войтович В. Українська міфологія. К.: Либідь, 2002. 664 с.
2. Габор В. Книга екзотичних снів та реальних подій: новели. 3-тє вид. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 160 с.
3. Зарічний М. net.лінне, або Життя математика в неті: сюрреалістичні оповідання, нотатки та всяка всячина. Львів: ЛА «Піраміда», 2019. 140 с.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-укладач Ю.І. Ковалів. Т. 2. Київ, 2007. 624 с.
5. Назаренко В. Механічне яйце: новели. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 180 с.